

АНТРОПОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ГУМАНІСТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ВИХОВАННЯ

Оксана Столяренко¹, <http://orcid.org/0000-0001-7080-0626>, e-mail: oksanny-81@ukr.net
Олена Столяренко², <http://orcid.org/0000-0002-1899-8089>, e-mail: Olena-best@ukr.net

¹ Вінницький національний технічний університет, Вінниця.

² Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського, Вінниця.

В статті розкриті антропологічні детермінанти гуманістичних концепцій виховання. Домінантою є формування базових цінностей гуманізму. Принцип людиноцентризму в освіті об'єктивується нами як особистісно орієнтований виховний процес. В основі антропологічної концепції лежить антропоцентрична модель виховання. Людина в ній – найвища цінність, відкрита система, а головне завдання виховання – створення середовища, сприятливого для саморозвитку кожного. Антропологізм максимально наближається до гуманістичного принципу організації виховання відповідно до законів розвитку особистості, сприяє формуванню у молоді ціннісного ставлення до людини, на основі якого можливе виховання толерантності. У статті представлений фрагмент дослідження виховання культури толерантних взаємин на основі гуманістичних цінностей. А сама толерантність розглядається в руслі антропологічної концепції. Доведено, що виховання толерантності відбувається ефективніше за умов забезпечення особистісно зорієнтованої суб'єкт-суб'єктної взаємодії і створення ситуацій колективного співробітництва та довіри; оптимізація міжособистісного спілкування учнів за рахунок розвитку у них здатності до розуміння й прийняття власної особистості (прояву рефлексії) та стійкості до зовнішніх негативних впливів (емоційної стабільності); активізація зусиль, спрямованих на сприйняття іншої людини, розвиток у вихованців емпатії та асертивності. Толерантність ми розуміємо як ціннісно-усвідомлену психічну інтра- та інтерактивність, що виявляється в рефлексивності учнів (здатності до усвідомленого розуміння власної особистості, поваги до неї), їхній соціальній перцепції (визнанні, розумінні та прийнятті іншої людини) і можлива лише за умови здатності до емоційної чуйності (емпатії), самоконтролю та емоційної стійкості як запоруки продуктивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, співпраці й конструктивного діалогу; виступає невід'ємним атрибутом активної життєвої позиції. Завдяки експериментальній методиці доведено ефективність авторської моделі виховання толерантності в закладах загальної середньої освіти, новітніх, інтерактивних форм і методів гуманістичного виховання.

Ключові слова: антропологізм, антропологічна концепція, гуманістичне виховання, гуманістичні цінності, ціннісне ставлення до людини, толерантність, готовність до толерантних взаємин.

Постановка проблеми. В умовах сучасних викликів виховання ціннісного ставлення до людини, культури толерантних взаємин набуває особливого значення. Сьогодні молодим людям притаманні прагматичні інтереси, індивідуалістичні та егоїстичні настрої, подекуди прояви агресивності, зневаги стосовно тих, хто відрізняється ходом своїх думок, дотриманням інших звичаїв і традицій. Деякі учні мають поверхові уявлення про таку особистісну рису, як товариськість, їм важко вступити в діалог з малознайомою людиною, під час міжособистісної взаємодії вони націлені на предмет спілкування, а не на особистість співрозмовника. Для цієї категорії властиві аергічність (вужкість кола спілкування, відсутність бажання контактувати з іншими людьми, прагнення займатися своїми справами, заглиблюватися у віртуальний світ комп'ютерних мереж); предметність спілкування, незалежність від групової думки, зорієнтованість тільки на себе, конфліктність. Висловлені міркування доводять, яку важливу роль відіграють антропологічні детермінанти гуманістичних концепцій виховання, формування базових цінностей гуманізму. А виховання толерантності є невідкладним завданням педагогічної теорії й практики.

Мета статті – виявити антропологічні детермінанти гуманістичних концепцій у вихованні (на прикладі формування толерантності особистості).

Аналіз останніх результатів досліджень. І. Бех, О. Асмолов, С. Бондирева, О. Клепцова, О. Кононко, В. Маралов, В. Сітаров, Г. Солдатова розглядають толерантність у загальній стратегії розвитку особистості на базі гуманістичних цінностей. Обґрунтування антрополого-методологічних

концепцій гуманізації належить представникам педагогічної антропології (М. Шеллер, В. Лай, П. Тейяр де Шарден, М. Монтесорі, К. Вентцель, Д. Дьюї, А. Комбс, О. Газман, Б. Бім-Бад). У сучасній педагогічній науці проблему виховання толерантності досліджують у різних аспектах: загальні питання педагогіки толерантності (М. Рожков, А. Сиротенко, Л. Шайгерова); етнічну толерантність (О. Байбаков, З. Малькова, В. Подобед, Ю. Римаренко, В. Тишков); технологічні аспекти виховання толерантності (Т. Білоус, С. Герасимов, О. Кащенко, І. Сковородкіна, О. Скрябіна, Г. Шеламова). Проблеми виховання молоді на основі принципів толерантної поведінки досліджували О. Хижняк, О. Зарівна, Я. Долгополова, О. Батуріна, П. Комогоров, О. Пугачова, О. Рибак.

Вклад основного матеріалу. Проблема людини не просто вінчає всю філософську теорію, а й надає їй людиновиміримального сенсу, зумовлює світоглядно-ціннісне значення філософської культури. Кожен її аспект (осмислення буття, проблеми пізнання і культури, історії і цивілізації) пронизаний людським смыслом, є законом мислення, рефлексивної інтелектуальної діяльності особистості (Столяренко, 2020). Не одне тисячоліття науковці пропонують різноманітні бачення «проблеми людини». Вони оформляють результати своїх пошуків у гіпотези, концепції, вчення про походження, природу і сутність людини, її тілесні і духовні якості, виховання і призначення на землі. У сукупності знань про людину це вчення ще у XVI ст. отримало назву «антропологія» (Мальцев, 2018). Досліджуючи проблеми філософії педагогічної антропології, І. Зязюн розкриває перспективу, яку створює антропологічний підхід до сучасних освітніх змін, бо саме він розглядає людину як інтегративну цілісність і має забезпечити врахування в освітній практиці суб'єктивності і автономності індивіда – учасника життєдіяльності, цілісності взаємодії його з оточенням і широкого контексту пов'язаних із цим явищ (Зязюн, 2021). У його розумінні відкрита модель людини і освіти базується не лише на новій суб'єктній (гуманістичній) парадигмі, а й охоплює елементи попередньої системи, базованої на об'єктній парадигмі, поєднуючи в собі інтереси як загальнолюдські, так і окремої особистості з її ексклюзивними духовними параметрами. Для проєктивно-створюваної дійсності характерні не стільки заперечення і відхилення попереднього педагогічного досвіду, скільки орієнтація на зближення та злиття у відкритій освітній моделі різних педагогічно-антропологічних традицій, покликаних забезпечувати комфортне входження кожної дитини на природовідповідних началах у повсякчас розширюваний і ускладнюваний світ знань. З метою гармонізації її життя й забезпечення різнобічного розвитку в освіті мають співіснувати орієнтації і на зовнішній, і на внутрішній світ дитини. Розроблювана у такий спосіб антропологічна модель освіти покликана забезпечити успішність її учіння і можливість становлення та розвитку унікальної особистості, здатної до діалогу, до розуміння інших людей і інших культур, прояву *толерантності*, до активного творення і перетворення як зовнішнього, так і свого внутрішнього світу, з усвідомленням відповідальності за наслідки своїх дій (Яценко, 2021). Відповідно, цілі і завдання освіти, її зміст, методи, засоби та форми органічно мають входити до цілісного педагогічно-антропологічного простору, зумовлюваного різними, доповнюючими один одного філософсько-антропологічними підходами. Евристичне значення парадигмальної концептуалізації і систематизації концепцій освіти на філософсько-антропологічній основі полягає в тому, що дає уявлення про ту чи іншу модель освіти з погляду її фундаментальної основи, якою завжди в освітньому просторі є дитина (Березюк, Власенко, Башманівський, Захарчук, Піддубна, 2013). Цілісний філософський образ людини дає можливість розглядати освіту як складову частину діалектичного процесу становлення і розвитку її як біо- психо- соціокультурної істоти (Столяренко, 2019, 2020).

Зважаючи на демократичні перетворення в суспільстві, поширення глобального гуманістичного світогляду, зростає інтерес до нових антропологічних концепцій освіти (Євсович, 2021). Сучасна система виховання будується саме з їх урахуванням, вносить до своїх програм надбання духовної культури, природничих, філософських наук, окремих галузей людинознавства (Гук, 2021; Гуревич, 2021). Педагогічна дійсність змінюється в руслі ідей нової школи, інноваційні зміни відбуваються на користь антрополого-методологічних засад гуманізації виховання (Аносов, 2003; Радіонова, 2000). Антропологічний підхід в методології сучасної педагогіки називають «антропологічним ренесансом». Антропологія сьогодні характеризується методологічним різноманіттям підходів. Це не принижує ролі антропологічних аспектів у визначенні мети виховання, формуванні толерантності, реформуванні освіти на базі антропологізму як специфічного стану філософської культури, концепцією, де явища розглядаються залежно від потреб людини.

Філософсько-антропологічні інтерпретації виховання мають багату традицію. Аналіз ідей педагогічної антропології дав змогу визначити, що в зарубіжній педагогіці існує чимало течій, які можна звести до трьох напрямів: *філософського, психолого-педагогічного, соціального* (Авшенюк, Дяченко, Котун, Марусинець, Огієнко, Сулима, Постригач, 2017). Перший утворюють науки про

виховання, що ґрунтуються на філософії неопозитивізму, екзистенціалізму, неотомізму. Прихильники неопозитивізму (Дж. Мур, Л. Вітгенштейн, Б. Рассел) заперечують загальні якості «людської природи» і вважають, що кожен індивід – унікальний, неповторний. Тому інтерес дослідника має концентруватися на окремій особистості, царині її індивідуального буття й свідомості. Представники педагогіки неотомізму (Е. Косс, Ж. Марітен) стверджують, що формування моральної свідомості індивіда неможливе без релігії, яку вони вважають основою моралі. Психолого-педагогічний напрям репрезентує експериментальна педагогіка, яка набула свого розвитку в концепціях В. Лая і Е. Меймана. Головна ідея – сприяння розширенню зв'язків педагогіки з іншими науками. Соціальний напрям представляє педагогіка ноосфери, нового мислення ХХ ст. (П. Тейяр де Шарден, А. Леруа-Луран), і набув розвитку завдяки В. Вернадському. Головним завданням педагогіки ноосфери виступає гуманістичне виховання як формування загальнолюдського на основі національного, а також підготовка до екологічного та соціокультурне виховання, формування глобального гуманістичного світогляду. Провідні педагогічні ідеї нового часу, які тісно пов'язані з антропологією, можна по праву вважати гуманістичними (Столяренко, 2018). Серед антрополого-педагогічних концепцій та течій новітньої епохи глибоко гуманістичними можна вважати: вільне виховання (Е. Кей, М. Монтессорі, К. Вентцель, Л. Толстой); експериментальну педагогіку (В. Лай, С. Холл); прагматичну педагогіку (Д. Дьюї, У. Кільпатрік); педагогіку особистості (В. Вебер, Г. Гаудінг); нове виховання (Р. Кузіне, А. Фарер); гуманістичну педагогіку (А. Комбс, А. Маслоу, К. Роджерс). Їх запровадження – необхідна умова соціального прогресу, що актуалізує гуманізацію виховання особистості. Найбільш виразною нам видається гуманістична концепція Г. Рота. Він відкидає маніпулювання, різні обмеження у вихованні, вважає, що педагогічна антропологія має орієнтуватися на розвиток єдиної теорії «Homo educandus». Антропологічна рефлексія набула поширення у філософській спадщині таких дослідників проблем людини, її освіти і виховання, як М. Чернишевський, М. Пирогов, Л. Толстой, О. Газман, Б. Бім-Бад.

Відомий письменник М. Чернишевський став послідовником теорії «розумного егоїзму» французьких філософів ХVIII століття, згідно з якою основою чесноти є правильно зрозумілий власний інтерес, що поєднується з загальним благополуччям. Найбільш переконливо М. Чернишевський виклав свою етичну теорію в романі «Що робити?», один із персонажів якого каже: «Не така я людина, щоб приносити жертви. Та їх і не буває, ніхто і не приносить, це фальшиве поняття: жертва ... Як приємніше, так і поводишся». Отже, фундаментальна основа антропологічного принципу М. Чернишевського полягає в запереченні будь-якого дуалізму. На його думку, людина неподільно пов'язана з природою. Тому він стверджував, що, якби людина крім реальної своєї природи мала іншу природу, то ця інша природа неодмінно в чомусь би виявлялася, а так як вона ні в чому не виявляється, так як все, що відбувається та виявляється в людині, відбувається в одній його реальній природі, то іншої природи в ньому немає.

Як і В. Белінський, він стверджував, що моральні якості неможливо успадкувати, кожна людину природа наділяє особливими, тільки їй притаманними рисами, називає її «вищим творінням природи». Дослідників антропологічного підходу у вихованні привертає увагу педагогічна концепція «вільного виховання» Л. Толстого, який керувався ідеєю Ж.-Ж. Руссо про досконалість дитячої природи. В наш час педагогічна думка продемонструвала низку прикладів – спроб створення нових концепцій виховання, які відрізнялися від недемократичних форм. Яскравим представником і критиком соціологізаторства ми вважаємо О. Газмана. В основі його антрополого-гуманістичної концепції виховання лежить визнання екзистенційної сутності дитини і її права на вільне самовизначення й самореалізацію, спосіб життя і світогляд. Він розділяє гуманістичні уявлення про людину, як істоту одночасно природну, екзистенційну, соціальну; пропагує педагогіку свободи, яка базується на піклуванні і підтримці. У вихованні потрібно дотримуватися певних умов: гуманізації змісту та спрямованості норм поведінки, організації досвіду гуманних взаємовідносин, демократичного стилю спілкування. Сучасна педагогічна антропологія пов'язана також з іменем Б. Бім-Бада, який наполягає на тому, що в обґрунтуванні кожної виховної доктрини, філософії освіти, будь-якої рекомендації чи заборони закладені ті чи інші твердження про природу людини, суспільства, індивідуального і соціального пізнання. Останні його праці суттєво поповнилися аналізом біологічних, культурно-історичних програм, механізмів, чинників розвитку та інших проблем буття людини.

Аналіз європейської антропологічної традиції, яка, на нашу думку, набула значного поширення та вплинула на розвиток усіх складових людинознавства, є достатньо виправданим, оскільки дає змогу вважати предметом осмислення сучасного виховання методологічні, теоретичні досягнення в антрополого-педагогічному вимірі (Авшенюк, Дяченко, Котун, Марусинець, Огієнко, Сулима, Постригач, 2017). Антропологізм як спосіб вивчення людини, яку виховують; і впливу на неї збагатився філософськими відкриттями про людську природу (І. Кант, Г. Гегель, В. Соловйов,

М. Шеллер), філософсько-антропологічними інтерпретаціями виховання в європейській традиції (Ф. Боас, Б. Малиновський, А. Редкліфф-Браун, Дж. Спіндлер, Р. Неш, Р. Бенедікт, М. Мід, А. Дімоз, Ф. Знанецький, Р. Штейнер, Г. Рот), розвідками суспільної думки щодо гармонізації взаємовідносин людини в суспільстві й освіті (М. Чернишевський, Л. Толстой, О. Газман, Б. Бім-Бад).

Вагомий внесок у розвиток антропологічної педагогічної думки зробили українські філософи, письменники, педагоги Г. Сковорода, І. Котляревський, Т. Шевченко, К. Ушинський, А. Макаренко, Г. Ващенко, С. Русова, В. Сухомлинський та інші. Вітчизняний мислитель О. Потебня був ініціатором побудови культурно-історичної психології.

Зважаючи на те, що виховання особистості – надзвичайно складний спеціально організований суспільний процес, проникнутий глибоко гуманним ставленням до дитини, то в руслі нашого дослідження можна стверджувати про різноманітність теорій, покладених в основу наукових розробок щодо його ефективності (Столяренко, 2019, 2020). У зв'язку з цим можна говорити про наявність різних концепцій виховання (Авшенюк, Дяченко, Котун, Марусинець, Огієнко, Сулима, Постригач, 2017). Зокрема, в *технократичній* виховання – цілеспрямоване формування вихователем дитини відповідно до свого задуму (подібно до скульптора). Концепція бере початок від Дж. Локка. Пізніше її розвивали біхевіористи Дж. Уотсон, Б. Скіннер. Згідно з *натуралістичною* концепцією дитина розвивається спонтанно, як органічно зростає рослина (вихователь, як садівник, який за нею доглядає). Її основи були закладені в теорії природного виховання Ж.-Ж. Руссо. Далі їх розвивали романтики і реформатори педагогіки, прихильники теорії вільного виховання (Л. Толстой, К. Вентцель), педоцентристи (Дж. Дьюї, С. Френе), представники гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерс). Причина різноманітних поглядів полягає в тому, що в основі концепцій лежать своєрідні уявлення про природу людини, що впливає на визначення змісту і методів виховання. В європейській культурній традиції існують різні погляди на природу вихованця і, відповідно, концепції (Столяренко, 2017, 2018). Так, ідеї первородного гріха відповідає *репресивна педагогіка* (пригнічення волі, підпорядкування батькам, пастирям); ідеї соціалізації, в якій дитина – чиста дошка (*tabula rasa*), на якій суспільство чи вихователь можуть написати що завгодно – *педагогіка цілеспрямованого формування особистості за певним зразком*; ідеї природного детермінізму, згідно якій дитина від народження наділена певним характером – *концепція розвитку природних задатків і обмеження негативних проявів*; ідеї первісної доброти дитини – *концепція вільного виховання, саморозвитку і невтручання*. За цими концепціями функціонують базові моделі виховання: директивна, прихованого впливу та сприяння; і скрізь педагоги керуються гуманними намірами.

В антропологічній концепції формування толерантності максимально наближається до гуманістичного принципу організації виховання відповідно до законів розвитку особистості; а домінантами гуманізму визнає унікальність людини, розуміння її свободи й відповідальності, відкриту взаємодію з іншими (Аносов, 2003). У дослідженні проблеми ми вивчали гуманістичні ідеї В. Бехтерева, П. Каптерева, П. Лесгафта, А. Нечаєва, М. Пирогова, К. Ушинського; вітчизняні і зарубіжні (А. Дімоз, Ф. Знанецький, М. Мід,) антропологічні концепції виховання (Радіонова, 2000). У теорії компенсаторного виховання (Бім-Бад) «недостатня людина» негативно впливає на моральний стан суспільства, є загрозою духовному здоров'ю нації (Вернадський). Зразковою є Вальфдорська педагогіка, в основі якої лежить антропософська концепція розвитку тілесних і духовних чинників і гуманізація педагогічного процесу. Філософія гуманістичного виховання базується на ідеях антропологізму (Бітінас, Корнетов). Саме на цих засадах ми розглядаємо виховання толерантності, про що відображено в авторських публікаціях (Столяренко, 2017; Столяренко, 2018). З метою визначення рівня сформованості толерантності та інших рис гуманної особистості школярів були використані різноманітні методики (Столяренко, 2018).

Про те, що визначені нами педагогічні умови сформованості цієї якості можна вважати продуктивними, свідчить позитивна динаміка змін показників рівня вихованості толерантності в учнів експериментальної групи (табл. 1). Ми виявили в ній зростання кількості респондентів із високим рівнем вихованості толерантності з 13,3% до 32,3%; із середнім – з 44,4% до 47,1%. Суттєво зменшилася кількість вихованців із низьким рівнем – з 42,3% до 14,5%. У контрольній групі, на відміну від експериментальної, такої суттєвої різниці в показниках рівнів сформованості толерантності не відбулося. Можна констатувати, що, не зважаючи на певні позитивні зрушення, які відбулися в контрольній групі, показники не досягають рівня статистичної похибки.

Для перевірки значущості виявлених змін у контрольній та експериментальній групах після проведення формувального експерименту ми використали непараметричний критерій Вілкоксона, обчислення якого довело статистичну достовірність різниці значень.

Таблиця 1 – Розподіл учнів за рівнями вихованості у них толерантності

Рівні	На початку дослідження		Наприкінці дослідження	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Низький	38,4%	42,3%	36,4%	14,5%
Середній	47,1%	44,4%	45,6%	52,6%
Високий	14,5%	13,3%	18,0%	32,9%

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Ми встановили існування взаємозв'язку між рівнями вихованості толерантності в учнів закладів загальної середньої освіти та створенням педагогічних умов, ефективність яких було доведено в рамках експериментальної методики. Це підтверджує робочу гіпотезу про ефективність експериментальної програми, адекватний вибір дослідницьких методик, новітніх, інтерактивних форм і методів гуманістичного виховання, зокрема, толерантності в експериментальних класах, що, в цілому, свідчить про ефективність запропонованої моделі виховання (Столяренко, 2017; Столяренко, 2018). Завдяки запровадженню такої особистісно-орієнтованої моделі відбувається продуктивна реалізація виховних завдань, створюються сприятливі умови для формування толерантності, що є важливим аспектом антропологічних концепцій гуманістичного виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Авшенюк, Н. М., Дяченко, Л. М., Котун, К. В., Марусинець, М. М., Огієнко, О. І., Сулима, О. В., & Постригач, Н. О. (2017). *Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів: аналітичні матеріали*. Київ: ДКС «Центр».
- Аносов, І. П. (2003). *Сучасний освітній процес: антропологічний аспект*: монографія. Київ: Твім інтер.
- Березюк, О. С. (Ред.), Власенко, О. М., Башманівський, О. Л., Захарчук, Н. В., & Піддубна, О. М. (2013). *Дидактична модель професійної діяльності майбутнього фахівця в умовах інноваційного освітнього простору (концептуальний підхід)* (І частина): монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
- Гук, О. Ф. *Гуманізація освітнього процесу у вищому навчальному закладі*. URL: http://www.soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/aktprob14_179.pdf.
- Гуревич, Р. С. *Актуальні проблеми навчання, виховання та розвитку учнів загальноосвітньої школи*. URL: <http://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/1071/001.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Зязюн, І. А. *Філософія педагогічної антропології*. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/3244/1/%D0%B7%D1%8F%D0%B7%D1%8E%D0%BD10.pdf>.
- Євсович, Р. В. (2014). *Гуманізація та гуманітаризація вищої освіти в Україні: історичний аспект. Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. URL: <http://oaji.net/articles/2014/690-1396516546.pdf>.
- Мальцев, О. В. (2018). *Концепції удосконалення природи людини в неорелігійних доктринах ХХ ст.* (Дис. канд. філос. наук.). Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир.
- Радіонова, І. О. (2000). *Сучасна американська філософія освіти і виховання: тематичні поля та парадигмально-концептуальні побудови*. Харків: ХДПУ.
- Столяренко, О. В. (2017). *Виховання у школярів ціннісного ставлення до людини: теоретичний та методичний аспекти: монографія*. Кн. 1. *Людський вимір: історія, минуле і сучасність*. Вінниця: ТОВ «Планер».
- Столяренко, О. В. (2018). *Виховання у школярів ціннісного ставлення до людини: теоретичний та методичний аспекти: монографія*. Кн. 2. *Методологія виховання ціннісного ставлення до людини в учнів загальноосвітньої школи*. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД».
- Столяренко, О. В., & Столяренко, О. В. & Лешко У. (Ред.). (2020). Педагогічні та соціально-політичні чинники формування інформаційного суспільства в руслі гуманістичної парадигми сталого розвитку. *Інформаційне суспільство: сучасні трансформації*: монографія. (с. 355-368). Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця: ФОП Корзун Д. Ю.

- Столяренко, О. В., & Коберник О. М. (Ред.). (2019). Ціннісна детермінація особистісної саморегуляції в гуманістичній парадигмі виховання. *Виховання зростаючої особистості: ціннісний вимір*: колективна монографія. (с. 5-24). Умань: Візаві.
- Столяренко, О. В., Столяренко, О. В., & Коберник О. М. (Ред.). (2019). Ціннісне ставлення до людини в загальній стратегії виховання особистості. *Виховання зростаючої особистості: ціннісний вимір*: колективна монографія. (с. 75-93). Умань: Візаві.
- Яценко, С. Л. *Соціально-філософський аспект проблеми особистісно-орієнтованого навчання*. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/7773/99/>.

REFERENCES

- Avsheniuk, N. M., Diachenko, L. M., Kotun, K. V., Marusynets, M. M., Ohienko, O. I., Sulyma, O. V., & Postryhach, N. O. (2017). *Zarubizhnyi dosvid profesiinoi pidhotovky pedahohiv: analitychni materialy* [Foreign experience of professional training of teachers: analytical materials]. Kyiv: DKS «Tsentr». [in Ukrainian].
- Anosov, I. P. (2003). *Suchasnyi osvittii protses: Antropologichnyi aspekt*: monographia [Contemporary educational process: anthropological aspect: monograph]. K.: Twim Inter. [in Ukrainian].
- Bereziuk, O. S. (Red.), Vlasenko, O. M., Bashmanivskyi, O. L., Zakharchuk, N. V., & Piddubna, O. M. (2013). *Dydaktychna model profesiinoi diialnosti maibutnoho fakhivtsia v umovakh innovatsiinoho osvittnoho prostoru (kontseptualnyi pidkhid) (I chastyna)*: monohrafiia [Didactic model of professional activity of the future specialist in the conditions of innovative educational space (conceptual approach) (I part): monograph]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. [in Ukrainian].
- Huk, O. F. *Humanizatsiia osvittnoho protsesu u vyshchomu navchalnomu zakladi* [Humanization of the educational process in higher education]. URL: http://www.soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/aktprob14_179.pdf. [in Ukrainian].
- Hurevych, R. S. *Aktualni problemy navchannia, vykhovannia ta rozvytku uchniv zahalnoosvittnoi shkoly* [Actual problems of teaching, education and development of secondary school students]. URL: <http://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/1071/001.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [in Ukrainian].
- Ziazun, I. A. *Filosofia pedahohichnoi antropologii* [Philosophy of pedagogical anthropology]. <https://lib.iitta.gov.ua/3244/1/%D0%B7%D1%8F%D0%B7%D1%8E%D0%BD10.pdf>. [in Ukrainian].
- Yevsovyh, R. V. (2014). *Humanizatsiia ta humanitaryzatsiia vyshchoi osvity v Ukraini: istorychnyi aspekt. Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka* [Humanization and humanization of higher education in Ukraine: historical aspect. Spirituality of personality: methodology, theory and practice]. URL: <http://oaji.net/articles/2014/690-1396516546.pdf>. [in Ukrainian].
- Maltsev, O. V. (2018). *Kontseptsii udoskonalennia pryrody liudyny v neorelihiinykh doktrynakh XX st.* (Dys. kand. filos. Nauk). [Concepts of improving human nature in neo-religious doctrines of the twentieth century. Dis. Cand. philos. Science]. Zhytomyrskyi derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka, Zhytomyr. [in Ukrainian].
- Radionova, I. O. (2000). *Suchasna amerykanska filosofia osvity s vykhovannia: tematychni polia ta paradygmalno-kontseptualni pobudovy* [Modern American philosophy of education and training: thematic fields and paradigmatic conceptual constructions]. Kharkiv: KDPU. [in Ukrainian].
- Stoliarenko, O. V. (2017). *Vykhovannia u shkolariv tsinnisnogo stavlennia do liudyny: teoretychni ta metodychni aspekty*: monographia. Knyga 1. *Liudskiy vymir: istoria, mynule i suchasnist* [Teaching pupils the principles of a value-centered attitude to a person: theoretical and methodical aspects: monograph. Book 1. Human Realm: History, Past and Present]. Vinnitsa: LLC «Planer». [in Ukrainian].
- Stoliarenko, O. V. (2018). *Vykhovannia u shkolariv tsinnisnogo stavlennia do liudyny: teoretychni ta metodychni aspekty*: monographia. Knyga 2. *Metodologia vykhovannia tsinnisnogo stavlennia do liudyny v uchniv zagalnoosvittnoi shkoly* [Teaching pupils the principles of a value-centered attitude to a person: theoretical and methodical aspects: monograph. Book 2. Methodology of Teaching Pupils the Principles of a Value-Centered Attitude to a Person]. Vinnitsa: LLC «Nilan LTD». [in Ukrainian].
- Stoliarenko, O. V., Stoliarenko, O. V., & Leshko U. (Red.). (2020). *Pedahohichni ta sotsialno-politychni chynnyky formuvannia informatsiinoho suspilstva v rusli humanistychnoi paradyhmy staloho rozvytku. Informatsiine suspilstvo: suchasni transformatsii*: monohrafiia [Pedagogical and socio-political factors of information society formation in line with the humanistic paradigm of sustainable development. Information society: modern transformations: monograph]. (p. 355-363). Vinnytskyi derzhavnyi

pedahohichnyi universytet imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Vinnytsia: FOP Korzun D. Yu. [in Ukrainian].

Stoliarenko, O. V., & Kobernik, O. M. (Ed.). (2019). Tsinnisna determinatsiia osobystisnoi samorehuliatcii v humanistychnii paradyhmi vykhovannia. *Vykhovannia zrostaiuchoi osobystosti: tsinnisnyi vymir: kolektyvna monohrafiia* [Value determination of personal self-regulation in the humanistic paradigm of education. Education of the growing personality: value dimension: collective monograph]. (p. 5-24). Uman: Vizavi. [in Ukrainian].

Stoliarenko, O. V., Stoliarenko, O. V., & Kobernik, O. M. (Ed.). (2019). Tsinnisne stavlennia do liudyny v zahalnyi stratehii vykhovannia osobystosti. *Vykhovannia zrostaiuchoi osobystosti: tsinnisnyi vymir kolektyvna monohrafiia* [Value determination of personal self-regulation in the humanistic paradigm of education. Education of the growing personality: value dimension: collective monograph]. (p. 75-93). Uman: Vizavi. [in Ukrainian].

Yatsenko, S. L. Sotsialno-filosofskyi aspekt problemy osobystisno-orientovanoho navchannia [Socio-philosophical aspect of the problem of personality-oriented learning]. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/7773/99/>. [in Ukrainian].

Оксана Столяренко – к. пед. н., доцент кафедри іноземних мов, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: oksanny-81@ukr.net.

Столяренко Олена – д. пед. н., професор кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми установами, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, e-mail: Olena-best@ukr.net.

ANTHROPOLOGICAL DETERMINANTS OF HUMANISTIC EDUCATIONAL CONCEPTS

Oksana Stoliarenko – Candidate of Pedagogics, Associate Professor at the Foreign Languages Department, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: oksanny-81@ukr.net.

Olena Stoliarenko – Doctor of Pedagogics, Associate Professor at the Department of Pedagogics, Professional Education and Management of Educational Institutions, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, e-mail: Olena-best@ukr.net.

The article describes the anthropological concept, its role in the organization of humanistic education based on the anthropocentrism principle. In the article the theoretical and methodical principles of humanistic education studies based on anthropocentric ideas are scientifically proved; the scientific-methodical system and the research concept are developed on methodological, theoretical and practical levels; the level of the psychological and pedagogical scientific studies, educational practice development and subsequently the peculiarities of youth's humanistic education based on anthropocentric ideas and its role as the main factor of the education humanization process is investigated, the main principles of the humanistic transformations methodology in education is clarified. The notion and structure of a value-centered attitude to a person as a universal, complex personal quality were defined. The criteria of mastering basic humanistic values by modern youth in order to form personal value-centered attitudes (cognitive, motivational, operational and productive), indicators (external and internal), levels of the quality under study were developed. Organizational and pedagogical conditions were defined, proved and implemented, methodological approaches of solving the problem were improved. An important role is played by the subject-to-subject interaction, cooperative creative activity, humanization of partner relationships, scientific and methodological provisions, content, forms, methods and means of educational work.

Anthropological educational concepts are described in the article, a fragment of the study concerning the improving the pupils' level of a value-centered attitude to a person process is presented, the results of work are summarized. The dynamics analysis of teaching a value-centered attitude to a person to pupils of different age groups has proved the suitability of the author's technology. At all stages of the experiment positive changes concerning basic humanistic values mastering, which was implemented in behavior and value-centered attitude to a person took place in the personality's structure by the cognitive, motivational, operational and productive criteria.

Keywords: anthropologism; anthropocentrism; anthropological concept; humanistic education; humanistic values; value-centered attitude to a person; will for active humanistic activity.

АНТРОПОЛОГІЧЕСКАЯ ДЕТЕРМИНАЦИЯ ГУМАНИСТИЧЕСКИХ КОНЦЕПЦИЙ ВОСПИТАНИЯ

Оксана Столяренко – к. пед. н., доцент кафедры иностранных языков, Винницкий национальный технический университет, Винница, e-mail: oksanny-81@ukr.net.

Елена Столяренко – д. пед. н., профессор кафедры педагогики, профессионального образования и управления образовательными учреждениями, Винницкий государственный педагогический университет им. М. Коцюбинского, Винница, e-mail: Olena-best@ukr.net.

В статье раскрыта антропологическая детерминация гуманистических концепций воспитания. Доминантой является формирование базовых ценностей гуманизма. Принцип человекоцентризма в образовании объективируется нами как личностно ориентированный воспитательный процесс. В основе антропологической концепции лежит антропоцентрическая модель воспитания. Человек в ней – высшая ценность, открытая система, а главная задача воспитания – создание среды, благоприятной для саморазвития каждого. Антропологизм максимально соотносится с гуманистическим принципом организации воспитания соответственно законам развития личности, благоприятствует формированию у молодежи ценностного отношения к человеку, на основе которого возможно воспитание толерантности. В статье представлен фрагмент исследования воспитания культуры толерантных взаимоотношений на основе гуманистических ценностей. А сама толерантность рассматривается в контексте антропологической концепции. Определены, теоретически обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия воспитания толерантности (обеспечение личностно-ориентированного межличностного субъект-субъектного взаимодействия и создание обстановки коллективного сотрудничества и доверия; оптимизация взаимодействия учащихся за счёт развития у них способности к пониманию и принятию собственной личности (рефлексивности) и устойчивости к внешним негативным воздействиям (эмоциональной стабильности); активизация педагогических усилий, направленных на развитие способности к принятию другого человека: эмпатии и асертивности; использования психолого-педагогических интерактивных методов, приёмов, технологий, в частности семинара-тренинга, способствующих овладению навыками и умениями толерантного межличностного взаимодействия). Благодаря экспериментальной методике доведена эффективность авторской модели воспитания толерантности в учебных заведениях, новейших, интерактивных форм и методов гуманистического воспитания.

Ключевые слова: антропологизм; антропологическая концепция; гуманистическое воспитание; гуманистические ценности; ценностное отношение к человеку; толерантность, готовность к толерантным взаимоотношениям.

Дата надходження статті до редакції: 27 лютого 2020 р.